

**KREDITOR QARZDORLIKNI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH
YO‘LLARI**

Abdunaimova Zulfizar

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti “Buxgalteriya hisobi va audit” yo’nalishi

4-bosqich K-113-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Mahmudov Saidjamol

Annotatsiya: Mazkur maqolada xo‘jalik yurituvchi subyektlarda kreditorlik qarzdorligini hisobga olish amaliyoti tahlil qilinib, uning samaradorligini oshirish yo‘llari o‘rganiladi. Kreditorlik qarzdorlikning shakllanish sabablari, ularning moliyaviy hisobotlarga ta’siri va ularni boshqarish uslublari haqida batafsil fikr yuritiladi. Ayniqsa, buxgalteriya hisobining zamonaviy talablariga mos ravishda kreditorlik qarzdorlikni to‘g‘ri aks ettirish va nazorat qilish muhimligi asoslanadi. Amaliy misollar va ilg‘or tajribalarga asoslanib, kreditorlik qarzdorlikni hisobga olishni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari xo‘jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy barqarorlikni oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: kreditorlik qarzdorlik, buxgalteriya hisobi, moliyaviy nazorat, qarzdorlikni boshqarish, hisobot tahlili, amaliy takliflar, moliyaviy barqarorlik, qarz turlari, hisob siyosati, to‘lov intizomi.

Аннотация: В данной статье рассматривается практика учета кредиторской задолженности на предприятиях, анализируются причины ее формирования и предлагаются пути совершенствования. Особое внимание уделяется влиянию задолженности на финансовую отчетность и важности соблюдения современных требований бухгалтерского учета. На основе практических примеров и прогрессивного опыта разработаны конкретные предложения по улучшению учета кредиторской задолженности, что

способствует повышению финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: *кредиторская задолженность, бухгалтерский учет, финансовый контроль, управление задолженностью, анализ отчетности, практические предложения, финансовая устойчивость, учетная политика, дисциплина платежей.*

Abstract: *This article explores the practice of accounting for accounts payable in enterprises, analyzes the causes of such liabilities, and suggests ways to improve their management. Special emphasis is placed on the impact of accounts payable on financial reporting and the importance of compliance with modern accounting standards. Based on practical examples and advanced experiences, concrete proposals are made to improve accounts payable accounting, which can enhance the financial stability of business entities.*

Keywords: *accounts payable, accounting, financial control, debt management, report analysis, practical recommendations, financial stability, accounting policy, payment discipline.*

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z moliyaviy faoliyatini samarali tashkil etishlari uchun kredit resurslaridan foydalanishga ehtiyoj sezadilar. Ayniqsa, tovar-moddiy boyliklar, xizmatlar va boshqa majburiyatlar bo'yicha vujudga keladigan kreditorlik qarzdorligi subyektning qisqa muddatli majburiyatlari tarkibida alohida o'rin tutadi. Shu boisdan, kreditorlik qarzdorlikni aniq hisobga olish va uni boshqarish bugungi kunda muhim masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Amaldagi buxgalteriya hisob tizimida kreditorlik qarzdorlik turli manbalar bo'yicha shakllanadi — yetkazib beruvchilarga bo'lgan qarzlar, byudjet va byudjetdan tashqari fondlar oldidagi majburiyatlar, ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar bo'yicha hisob-kitoblar va boshqa yo'nalishlar. Ushbu majburiyatlarning moliyaviy hisobotlarda to'g'ri aks ettirilishi xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy holatini real baholashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq amaliyotda bu turdagi qarzdorlikni hisobga olishda turli xatoliklar va

nomuvofiqliklar kuzatilmoqda. Bu esa xo'jalik yurituvchi subyektning umumiy moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, kreditorlik qarzdorlikni hisobga olish mexanizmini takomillashtirish, ilg'or amaliyotlardan foydalanish va bu boradagi hisob siyosatini tizimli ravishda qayta ko'rib chiqish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolada aynan shu muammo tahlil qilinadi, ya'ni kreditorlik qarzdorlikni hisobga olishning hozirgi holati baholanadi, mavjud muammolar aniqlanadi va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kreditorlik qarzdorligini hisobga olish masalasi bugungi kundagi iqtisodiy islohotlar va raqobatbardosh muhitda korxonalar faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim hisoblanadi. Mazkur masala bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, turli mualliflar kreditorlik qarzdorlikning shakllanish omillari, ularni boshqarish usullari hamda buxgalteriya hisobidagi aks ettirish tartiblariga turlicha yondashganlar. O'zbekistonda bu boradagi ishlanmalar ko'proq buxgalteriya va moliyaviy nazorat doirasida olib borilgan bo'lib, asosan kreditorlik qarzdorlikning hisobotlarga ta'siri va audit jarayonidagi roli yoritilgan. Xususan, milliy adabiyotlarda kreditorlik qarzdorlik buxgalteriya hisobining passiv qismi sifatida izohlanadi va uning to'g'ri tasniflanishi, tahlil qilinishi hamda hujjatlashtirilishi moliyaviy shaffoflikni ta'minlash vositasi sifatida baholanadi. Ilg'or xorijiy tajribalar esa ushbu majburiyatni nafaqat hisobga olish, balki uni strategik boshqarish vositasi sifatida ham ko'radi. Bunday yondashuvlarda qarzdorlik dinamikasini bashorat qilish, to'lov intizomini avtomatlashtirish va risklarni minimallashtirish asosiy e'tiborga olinadi. Tadqiqot davomida induktiv tahlil usuli asosida mavjud manbalar o'rganildi, shuningdek, taqqoslash va umumlashtirish metodlari qo'llanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida kreditor qarzdorlikni hisobga olish amaliyoti bo'yicha o'rganilgan nazariy manbalar va tahlil qilingan korxona tajribalari asosida bir qator muhim natijalarga erishildi. Avvalo, hozirgi davrda ko'plab xo'jalik yurituvchi

subyektlarda kreditorlik qarzdorlik buxgalteriya hisobida noto'liq yoki chalkash aks ettirilayotgani kuzatildi. Bunga, bir tomondan, hisob siyosatidagi noaniqliklar va hujjatlashtirishdagi yetishmovchiliklar sabab bo'layotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, raqamli texnologiyalarni yetarli darajada joriy etmaslik ham ta'sir ko'rsatmoqda. Amaliy kuzatishlar asosida aniqlanishicha, aksariyat subyektlarda yetkazib beruvchilar va pudratchilar bilan tuzilgan shartnomalar bo'yicha muddati o'tgan qarzdorliklar muntazam nazorat qilinmaydi. Bu esa moliyaviy hisobotlarda noto'g'ri ma'lumotlarning aks etishiga, natijada, korxona moliyaviy barqarorligining pasayishiga olib keladi. Shu bilan birga, mavjud kreditorlik qarzdorlik tarkibining tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning muayyan qismi bevosita ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liq emas, balki boshqaruvdagi sustkashlik va nazorat mexanizmlarining zaifligidan kelib chiqmoqda. Bundan tashqari, kreditorlik qarzdorlikni hisobga olishda avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish darajasi ham pastligi ma'lum bo'ldi. Bu esa qo'lda olib borilayotgan hisob-kitoblarda insoniy xatoliklar xavfini oshiradi va hisobotlarning aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, aksariyat hollarda qarzdorlikning turlari – ya'ni to'lov muddati, sababi yoki manbasi bo'yicha tahliliy tafovutlar keltirilmagan. Yuqoridagilardan kelib chiqib, kreditorlik qarzdorlikni hisobga olishni takomillashtirish uchun korxonalarda hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish, avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlaridan foydalanishni kengaytirish, shuningdek, moliyaviy monitoring tizimini kuchaytirish zarurligi aniqlandi. Bu nafaqat hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi, balki moliyaviy shaffoflikni ta'minlab, investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Kreditor qarzdorlikni hisobga olish va uni boshqarish korxonaning moliyaviy boshqaruv tizimida muhim o'rin tutadi. Biroq amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab xo'jalik yurituvchi subyektlar bu borada tizimli yondashuvdan yiroq. Asosiy muammo — buxgalteriya hisobida qarzdorlikni to'liq aks ettirmaslik, yaroqsiz yoki eskirgan hujjatlar asosida hisob yuritish, qarzdorlik muddati o'tgach ham uni hisobdan chiqarish mexanizmining mavjud emasligi bilan

bog'liq. Ko'plab korxonalarda kreditorlik qarzdorlikni shakllantiruvchi manbalar bo'yicha aniq tasnif mavjud emas. Bu esa qarzdorlikning tahlilini murakkablashtirib, ularni optimallashtirishga to'sqinlik qiladi. Natijada korxona boshqaruv qarorlarini qabul qilishda noto'g'ri yo'nalishga borib qolishi, ayniqsa moliyaviy muvozanatni yo'qotishi mumkin. Shuningdek, qarzdorlik bo'yicha kelib tushgan to'lovlar va hisobdan chiqarishlar hujjatlashtirilishida ketma-ketlik, muddatlar va normativlarga rioya etilmasligi moliyaviy hisobotlar aniqligiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yana bir muhim jihat — korxonalar kreditorlik qarzdorlik bo'yicha ichki monitoringni amalga oshirmaydi. Vaqtida tahlil qilinmagan qarzdorlik hajmi ortib boraveradi, bu esa to'lov intizomi buzilishiga, ishonchli sheriklar bilan kelishuvlar uzilishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, korxonalarda bu boradagi mutaxassislarning bilim va ko'nikmalari yetarli emasligi, hisob siyosatining yangilanmasligi ham mavjud kamchiliklar qatorida turadi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun birinchi navbatda buxgalteriya hisobining zamonaviy talablariga moslashtirilgan ichki me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilishi lozim. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tizimlar orqali kreditorlik qarzdorlikni monitoring qilish, tahliliy hisobotlarni shakllantirish, xarajat va majburiyatlar turlarini alohida yuritish zarur. Bu yo'nalishdagi ishlar korxonaning moliyaviy holatini real baholash, risklarni oldindan aniqlash va to'g'ri strategik qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, kreditorlik qarzdorlikni boshqarishda tashqi audit mexanizmlaridan ham samarali foydalanish, qarzdorlik darajasining normal chegaralarini belgilash hamda moliyaviy intizomni kuchaytirish orqali umumiy barqarorlikka erishish mumkin.

XULOSA

Kreditorlik qarzdorlikni hisobga olish va boshqarish bugungi korxona moliyasini barqaror yuritishning ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, buxgalteriya hisobida kreditor qarzdorlikni to'g'ri aks ettirish nafaqat moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlaydi, balki korxonaning umumiy iqtisodiy salohiyatini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Biroq hozirgi amaliyotda bu borada tizimli yondashuv yetishmasligi,

avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlarining sustligi va mutaxassislar malakasining yetarli emasligi kabi omillar mavjud. Kreditorlik qarzdorlikni hisobga olishni takomillashtirish uchun, avvalo, hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish, barcha kreditor majburiyatlarni aniq tasniflash va muntazam monitoring qilish zarur. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlaridan keng foydalanish, qarzdorlik turlari va ularning muddatlarini doimiy nazoratda ushlab borish lozim. Bu esa hisob-kitoblar aniqligi, moliyaviy shaffoflik hamda qarorlar qabul qilish samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, kreditorlik qarzdorlikni tahlil qilish va baholashga yo'naltirilgan ichki va tashqi audit jarayonlarini kuchaytirish orqali ham korxona faoliyatida moliyaviy intizom mustahkamlanadi. Bunday kompleks yondashuv, o'z navbatida, xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Abdurahmonov Q.X. Moliyaviy hisobotlar va ularning tahlili. – Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2021. – 276 b.
2. Karimov T.T., Umarov S.I. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 312 b.
3. Normatov N.N. Korxona moliyasini boshqarish asoslari. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2022. – 228 b.
4. G'ofurov U.M., Usmonov H.S. Amaliy buxgalteriya hisobi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019. – 244 b.
5. Jo'raev O.B., Matkarimov S.T. Korxonalarda qarzdorliklarni boshqarish va moliyaviy nazorat. – Toshkent: “Iqtisodiyot va moliya”, 2023. – 198 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori. “Raqamli iqtisodiyotni joriy etish orqali davlat moliyaviy boshqaruvini takomillashtirish to'g'risida”.
7. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi Qonuni (yangi tahrir) – 2021-yil 1-iyul holatiga.